

Rukopis královédvorský

Tato publikace byla zpracována aplikací eKNIHOVNA.cz. E-knihy zdarma ke stažení na www.eknihovna.cz.

Obsah

Rukopis královédvorský

Záboj, Slavoj i Luděk

Čestmír i Vlaslav

Jelen

Zbyhoň

Oldřich i Boleslav

Beneš Hermnanův

Ludiše i Lubor

Jaroslav

Róže

Kytice

Jahody

Zezhulice

Opuštěná

Skřivánek

Rukopis zelenohorský

Sněm

Libušin soud

Rukopis královédvorský

Rukopis Královédvorský má jmeno své od města Králové Dvoru, kdež r. 1817 od V. Hanky ve sklepě věže kostelní nalezen jest. Rukopis tento sestává z dvanácti lístkův v malé osmerce drobným písmem ozdobně psaných mimo dva úzké proužky, na nichžto jenom jednotlivá slova a písmena čísti lze. Obsahujeť pak Rukopis Král. básně epické, lyricko-epické a lyrické. K epickým básním připočítí dlužno zpěvy známé pode jmenem: Záboj a Slavoj, Čestmír a Vlaslav, Oldřich a Boleslav, Beneš Hermanův, Jaroslav, Ludiše a Lubor; k lyricko-epickým náleží: Jelen a Zbyhoň, k lyrickým pak: Kytice, Jahody, Růže, Zezhulice, Opuštěná (Zarmoucená), Skřivánek. — Napsán jest Rukopis Král. ku konci třináctého století, avšak básně v něm obsažené sahají původem svým do rozličných věkův, ano i některé z nich do doby pohanské. Kdo byl jich skladatelem, písařem aneb sběratelem s jistotou udati nelze.

Záboj, Slavoj i Luděk

Z črna lesa vystupuje skála,
na skálu vystúpi silný Záboj,
obzíra krajiny na vsie strany;
zamúti sě ot krajin ote vsěch
i zastena pláčem holubiným.
Sědě dlúho i dlúho sě mútie,
i vzhopi sě vzhóru jako jelen,
dolov lesem, lesem dlúhopustým
bystro spěcháše, ot muže k muži,
ot silna k silnu, po vsickěj vlasti.
Krátká slova ke vsěm skryto řeče,
pokloni sě bohóm, otsud k druhu spěcha.
I minu deň prvý, i minu deň vterý,
i kdaž za třetiem luna v noci bieše,
sněchu sě mužie sěmo v les črn.
K niem zdě Záboj; otvede je v úval,
v ponížený úval hlubokého lesa.
Stúpi Záboj najnížeje dolóv,
vze varyto zvučno:
„Mužie bratských srdec i jiskreních zrakóv,
vám pěju najniží z dola.
Piesň ide z srdce mého,
z srdce najnížeje pohrúžena v hoři.”
„Otčík zaide k otcem,
ostavi v dědině dietky svoje i svoje lubice
i neřeče nikomu:
„Baťo, ty mluvi k nim oteckými slovy!
I přiide cuzí úsilno v dědinu,
i cuzími slovy zapovídá;
i kak sě zdie v cuzej vlasti ot jutra po večer,
tako bieše zdieti dietkám i ženám
i jedínú družu nám iměti
po púti vsiej z Vesny po Moranu.
I vyháně z hájev vsě krahuje,
i kací bozi v cuzej vlasti,
takým sě klaněti zdě i jim oběcati oběť.
I nesměchu sě býti v čelo před bohy

ni v súmrky jim dávati jiesti.
Kamo otčík dáváše krmě bohóm,
kamo k niem hlásat chodíváše,
posěkachu vsie drva
i rozhrušichu vsie bohy."
„„Aj, ty Záboju, ty
pěješ srdce k srdcu
pěsňú z střěda hoře.
Jako Lumír, ký slovy i pěniem
bieše pohýbal Vyšehrad i vsie vlasti,
tako ty mě i vsiu bratř.
Pěvce dobra milujú bozi:
pěj, tobě ot nich dáno v srdce proti vrahóm!""
Zřě Záboj na Slavojeva zapolena zraky
i pěniem dále srdce jímáše:
„Dva syny,
jejú hlasy přecházesta v muská,
vycházievasta v les,
tamo mečem i mlatem i oščepem učista paži;
Tamo pokrysta i vracesta sě rozkosem.
Kehdy paže jejú bieše dorostla
i jejú umy proti vrahóm,
i dorostachu druží bratřieci:
ajta, vsi vyrazichu vz vrahy,
i by krutoš jich búřiúce nebe
i v dědiny vrátíše sě byvšie blahošť."
Aj, skočichu vsici v dól k Záboju
i tiščechu jej v přěsilná paži,
i s prsú na prsy vsi kladechu rucě,
věhlasno dáváchu slova k slovóm.
I přicházéše noc přěd jutro;
aj, vystúpichu z úvala rózno,
vezdě ke všěm dřěvóm,
ke všěm stranám bráchu sě lesem.
I minu deň, i minu deň vterý,
i po třětiem dni, kehdy sě zatemníše noc,
bra sě Záboj v les,
lesem za Zábojem sbory;
i bra sě Slavoj v les,

lesem za Slavojem sbory.
Vsiak imě vieru k vojevodě,
vsiak srdce úporno králu,
vsiak zbraň bystru na král.
„Aj, Slavoji bratře,
tamo k modru vrchu!
Vrch ten po všech po krajinách,
tamo zaměřímy chody.
Ot vrcha k ranému sluncu,
tamo les temen,
tamo si podámy rucě.
Nynie beř sě lisími skoky,
i jáz tako pojdu tudy."
„„Aj, Záboji bratře!
čemu naše braň jmá tepruv ot vrcha soptati krutosť?
Otsavad búřmy protiv králevým vrahóm!""
„Slavoji bratře!
kdaž hada potřieti chceši,
na hlavu najjistěje;
tamo hlava jeho!"
Rozstúpi sě mustvo lesem,
rozstúpi sě v pravo, v levo.
Tudy taže Zábojevým slovem,
onamo slovem prudka Slavoje,
hlubinami lesów k modru vrchu.
I kehdy bieše pět sluncí,
podasta si přesilně rucě,
i pozřěsta lysíma zrakoma na královy voje.
„Sraziti nám drbí Luděk voje,
voje své pod jednu ránu."
„„Aj, Luděče, ty si parob na paroby králie!
Ty rci svému ukrutníku,
že dýmem jest nám velenie jeho!""
I rozlúti sě Luděk,
rúčiem hlasem svola své voje.
Podnebesie bě plno osvěty ot slunce,
v osvětě plno blska z králevých vojev.
Hotovi vsici nohu v krok i ruku v braň
Luděkova dle slova.

„Aj, Slavoj bratře,
tudy spěj lysími skoky,
já z pójdu vstřiecu jim v čelo."
I vyrazi Záboj v přěd jako krupobitie;
i vyrazi Slavoj v bok jim jako krupobitie.
„Aj, bratře, ti sie! nám krušichu bohy,
ti sie! nám káčeku dřeva,
i plašichu krahuje z lesów.
Bozi nám vícestvie dajú."
Aj, prudkost vyrazi Luděkem
z četných vrahów protiv Záboju;
i vyrazí Záboj,
hoříúciema očima v Luděk měři:
dub protiv dubu zřieti ze vsěho lesa.
Záboj hna protiv Luděku nade vsie voje,
Luděk udeři silným mečem,
přětě tři kóže v ščítě.
I udeři Záboj mlatem,
otskoči hbitý Luděk,
v dřevo vrazi mlat
i skoti sě dřevo na voj;
i třiedeseť jich otide k otcem.
I zlúti sě Luděk:
„„Aj, ty zhovadilý,
ty veliká potvoro hadów!
mečem sě potýkaj se mnú!"
I máše Záboj mečem,
kus ščíta vrahů otrazi.
I tasi Luděk,
meč sě smeče po koženě ščíťě.
I zapolesta sě oba k ranám,
ranami vsie po sobě stesasta,
i vsie kolem zbrocesta krviú,
i krviú zbrocechu je mužie
kolkol jejú vezdě v přelutej sěči.
Slunce přejde poledne,
i ot poledne juž na pól k večeru:
i váleno ješče, ni sěmo ni tamo ustúpeno,
i váleno zdě i váleno tamo ot Slavoj.

„Aj ty vraže, bĕs v tĕ!
Čemu ty nášu krev pĕješí?"
I chopi Záboj svó j mlat,
i otkoči Ludĕk,
napřĕže mlat Záboj výš vzhóru
i vrže po vraze.
Letĕ mlat, rozkoči sĕ ščít,
za ščítĕm sĕ rozkočista Ludĕkova prsi.
I uleče sĕ duše tĕžka mlata,
i mlat i dušu vyrazi,
i zanesĕ pĕť siehóv u vojsku.
Strach vrahóm vyrazi z hrdl skřeky:
radost vzevznĕ z úst vojnóv Zábojevých,
i zajiskři z radostnú zrakú.
„Aj, bratřie!
bozi ny vícestviem dařichu.
Rozstúpi sĕ váš jeden hluk v pravo i v levo.
Ze vsĕch údolí sĕmo svedťte konĕ,
koni řechci vešken ten les!"
„„Záboji bratře, ty udatný Ive!
neupúšče j búřit u vrahy!"
Ajta otvrže Záboj ščít,
i v rucĕ mlatem i v druhe j mečem,
tako i přieč proráže dráhy u vrazĕch.
I by úpĕti vrahóm, i by ustúpati vrahóm.
Třas je hnáše z bojišče,
strach z hrdl jich vyráže skřeky,
koni řehce vešken les.
„Vzhóru na konĕ,
s koni za vrahy přese vsie vlasti!
Rúčí konĕ neste v patách za nimi našu krutosť!"
I vkočichu hluci vz rúchie konĕ
i skok na skok po vrazĕch sĕ hnachu,
ránu na ránu soptichu krutú krutosť.
I mĕjechu rovnĕ,
i hory i lesi v pravo i v levo;
vsie ubiehá v zad.
Hučie divá řeka,
vlna za vlnú sĕ vale,

hučechu vsi voji,
skok na skok vsie sě hnáše přes búrřícú řeku.
Vody uchvátichu mnoštvie cuzích,
i přěnesechu své zvěsty na druhý břeh.
I po krajinách vezdě v šíř i v šíř
lútý ostříž rozepě svoje křiedle svoje dlúžě,
bystro léta za ptactvem;
Zábojevi voji rozehnachu sě v šíř,
vezdě po vlastech hnachu lúto po vrazěch;
vezdě srážechu je i stúpáchu koni.
Nocú pod lunú za nimi luto,
dnem pod sluncem za nimi luto,
i opěty temnú nocú,
i po noci šedým jutrem.
Hučie divá řeka,
vlnu za vlnú sě vale;
i hučechu vsi voji,
skok na skok vsie sě hnáše přes búrřícú řeku.
Vody uchvátichu mnoštvie cuzích,
i přěnesechu své zvěsty na druhý břeh.
„Tamo k šedým horám!
tamo dobúří naše pomsta!"
„„Aj, Záboji bratře!
juž nám nedaleko hory,
a juž hlúček vrahóv,
i ti žalostivo prosie.""
„Vrátno krajinú,
tudy ty, jáz tudy, vyhubit vsie králevo!"
Viatr buří přes vlasti,
vojsky búřie přes vlasti;
v pravo i v levo vezdě šíř silú vojsky,
v radostné hlucě.
„Aj, bratře, aj šerý vrch!
bozi ny tamo vícestvem dařili.
Tamo i vele duš těká
sěmo tamo po dřevěch.
Jich boje sě ptactvo i plachý zvěř,
jedno sovy neboja sě.
„Tamo k vrchu pohřěbat mrch,

i dat pokrm bohovóm,
i tamo bohóm spásám dat mnoštvie obětí,
a jim hlásat milých slov
i jim oružie pobitých vrahov!"

V epické básni této, která náleží obsahem svým do doby pohanské, líčí se povstání Čechů proti Frankům, kteřížto na počátku devátého století (r. 805) na rozkaz Karla Vel. (v naší básni král — Karel) pod vůdcem Luděkem do Čech vtrhli, pohanským Čechům křesťanské náboženství vnucovali, jich obřady rušili a cizí způsoby zaváděli. Vůdcové čeští Zábaj a Slavoj tajně pozdvížení proti nim způsobivše, porazili je na hlavu a vlast od jařma cizího vysvobodili. Dějištěm jest země česká a to střední její kraje na severozápadní straně od Vyšehradu (Rakovnicko). (Palacký, Dějiny I, 1, 117; Zap, Česko-Mor. Kronika I, 94.)

Rozměr jest volný; nejčastěji vyskytají se řádky osmi- a desítislabičné.

Čestmír i Vlaslav

Neklan káže vstáti k vojně,
káže kněžeciemi slovy
protiv Vlaslavu.
Vstachu voje, vstachu k vojně,
vstachu na kněžecie slova
protiv Vlaslavu.
Holedbáše Vlaslav kněz
vícestviem nad Neklanem,
nad slavným knězem;
púšťáše meč i oheň v krajiny Neklaniny,
i hlásáše nad hrabivými meči svojich vojnóv pohaněnie Neklanu.
„V boj, Čstmířě vedi mé sbory!
Hadlivě ny pozývá nadutý Vlaslav."
I vsta Čstmír i vzradova sě,
radostně sně svůj ščit črn dvú zubú
i sně se ščítem i mlat i nepronikavý helm;
Pode vsě drva vložie oběti bohóm.
Bujno zvoláše Čstmír na voje,
v skořě voje v řady jdú.
I tažechu před sluncem záhe,
i tažechu přes ves deň i po slunci tamo k pachrbu.
Ajta sě valé dým po dědinách,
i po dědinách sténánie žalostivých hlasóv.
„Kto sežže dědiny?
I kto rozplaka vaše hlasy?
kto? Vlaslav?
Poslednie budi jeho vrastvo!
Pomstu i pahubu voji moji na něj nesú."
Otvecechu vojevodě Čstmíru:
„„Kruvoj, Kruvoj škaredý otehnáše stáda,
i zdieše hoře v dědinách ohněm i mečem.
Vsie, če plzno bieše, potřě jeho zloba krutá,
i zaje vojevodu nám.""
I zazli sě Čstmír na Kruvoj,
z širokú prsú zloba sě mu rozevře po vsěch po údech.
„Vojni!" - vece - „z jutra záhe
rozpálímy krutost vsiu;

pohovte zemdleným údóm!"

Stoja hory v pravo,

stoja hory v levo,

na jich vrcholi na vysokej

zírá jasné slunéčko.

Horami zdě otsud,

horami tam ottud tahú voje,

bitvu v sobě nesú.

Aj, tamo k hradu, hradu na skálě,

Tamo kdě Kruvoj vězí Vojmír i jeho lepú dceř,

jež zaje v hustě lesě tamo pod šedú skalú,

i pohaně Neklan kněz.

Kruvoj Neklanu oběce vieru i podáše věrnú ruku;

„obak hlasem tiem i rukú tú uvádíeše biedu na lud.

Aj vzhoru k vyšňu hradu,

aj, k hradu voji tecte!"

I zaměšichu sě voji,

i hrnuchu sě k hradu

po slověch udatna Čstmíra

jako ledovití mraci.

Pokrychu sě přědní ščit na ščit,

zadní zapieráchu sě na kopie

i v drva v přieč zasazená za drva

i výš nad vršinu lesa drnkáchu meči jich v hrad,

běsnichu protiv mečem z hrada tesajúciem.

Řváše na hradě Kruvoj řvaníem býka,

řváše chrabroš v svoje ludi,

i meč jeho padáše v Pražany jako drvo se skály.

A po horách mnoho silných dubów:

tako ke hradu sě shluče Neklanových vojnów.

Vele Čstmír z zad uderiti na hrad,

vele s přěda přěskočiti hradbu.

Aj, ta drva vysokorostlá v hustotě pod skalú přiklonichu k pevnej hradbě,

po drvech by sě válely klády nad hlavami vojem.

Aj pod nimi z přěda postavi sě silných muž k muži,

sě týkáchu druh druha širokýma plecema.

Drva vložichu na rámě,

v přieč i v dél je spevnichu úžemi,

i podstavichu sebe dle dřevce.

I vzkochichu muži na sie drva,
rozložichu kopie po ramenú,
spěchu úžemi.
Vzkoči řad třetiech na vteré,
čtvrtých na třetie,
i pátých až k vrchu ku hradovu,
skad hořechu mečie,
skad sipěchu střely,
skad se řiútichu búřiecie klády.
Aj, prúd Pražan jarno přese zdi teče,
zachváti vsiu sílu v tvrdě hradě.
„Vstup, Vojmířě! vstup s milú svú dcerú,
pokroč z věže ven vz rané blaho tamu na skálu;
na skále uzříeš krváceti Kruvoj pod sekyrú mestnú!"
Vznide Vojmír v blahodějně jutro,
vznide se svú dcerú lepotvornú,
i zřě krváceti vrah svój Kruvoj.
I posla Čstmír kořist vratno ludem;
s kořistú vrace se lepá děva.
I chtieše Vojmír oběť vzdáti bohóm,
v siemže miestě, v siemže krocě slunce.
„Vzhóru, Vojmířě" - vece mu Čstimír -
„naši kroci chvátajú vícezít nad Vlaslavem.
Prodli v službě bohóm.
Bozi chtějú stepati Vlaslav.
Kehdy slunce dokročí poledne,
ješť nám dokročiti na sie miesto,
kdě vícestvie hlas vojsk našich vzhlásá.
Vet ti zbraně vraha tvého, pojdi."
Vzradova se Vojmír velelevele,
vzvola s skály hlasem v lesě hlučným,
z mocna hrdla vola k bohóm tako,
i vztřiasú se drva šíra lesa:
„Nezjařte (se) bozi, svému sluzě,
ež nepálí oběť v dnešniem slunci!’
„Dlužna oběť bohóm", vece Čestmír -
„a nynie nám na vrahy pospěti.
Nynie vsedni ty na rúcie koně,
prolétni lesy jeleniem skokem

tamo v dúbravu;
tam s cesty skála bohóm zmlená,
na jeje vrsě obětuj bohóm,
bohóm svým spásám,
za vícestvie v zadech, za vícestvie v předě.
Neže sě poznaže, že slunce pokroči na tvrdosti nebes,
stúpíš tamo na miesto;
a neže slunce postúpí vterým krokem
i krokem třetiém nad vršiny lesné,
dojdú voje tamo, kdě oběť tvoje pověje v slúpech dýmu;
i pokoří sě vsě vojska tudy jdúce."
I vsěde Vojmír na rúčie koně,
proletě lesy jeleniem skokem
tamo v dúbravu, na dráhu k skálě;
na vrsě skály zanieti oběť
bohóm svým spásám,
za vícestvie v zadech, za vícestvie v předě.
Jim obětova kravicu bujnú,
srst červená po nie sě lsknieše;
jalóvku siu kúpi od pastuchy
v úvalě tam u vysokej trávě,
dada za niu kón i s uzdú.
Plápoláše oběť;
i blížíše sě voj k úvalu
i z úvala vzhóru v dúbravu.
Voji, ozvučeni hlukem,
jdú po jednom, oružie nesúce.
Prokni jda kol oběti bohóm slávu hlásáše,
i zacházeje, zezvuče nemeškáše.
I kehdy docházeše posleda vojev,
vzkoči Vojmír na svůj rúčí komoň,
tučné kýty i plece naloži šesti jezdcem za voji.
I jdieše vojsko vsěmi kroky slunce
až po polednie slunce;
Tamo na rovni očekáváše je vojivný Vlaslav.
Ot lesa k lesu stáše jeho síla,
síla stáše pětkrát věčšie Pražan.
Jako z mračen z niej vznikáše jeket,
láníe psów přemnoha mnostvíe.

,Trudno nám váleti s těmi vrahy;
kyj palicu málokdy zadrží.'
Tako Vojmír. Načeže Čtsmír vece:
„Věhlasno to v súkromí mluvíti,
věhlasno se hotovati na vsie.
Čemu čelo protiv skále vzprieči?
Liška oblúdí tur jarohlavý.
Zdě ny viděti Vlaslavu s hory;
rúče dolóv, kolkol vrcha sieho,
by v zad byli, kto u přědě běchu:
opach chody tako dolem hory."
A se sdieše Vojmír i sdieše Čtsmír;
i hrnu se vojska kolkol hory,
i hrni se vojska devětikrát.
Tako vrahóm rozmnožichu svá čísla,
tako vrahóm rozmnožichu jich strachy.
Rostúpichu se po nižniem chvrastí,
by se Isknula braň jich v zrace vrahóm;
i by leskem naplněma hora.
Naliť vyrazi Čtsmír se zástupem,
zástup sien bě čtyřie hlukóv četný;
s niem ze stienóv lesniech vyrazi Třas,
Třas osěde četné voje vrahóm.
V zad, v zad! Strach i jim by ze vsia lesa;
rozprnú se řady sěmo tamo.
Vojmír vnoči na ně chrabru rukú,
i zastúpi úval na vzchod na pól,
v bok se staví protiv Vlaslavu.
Aj, řičie les řvániem iz úvala,
jak by hory s horami válely
i vse drva v sebe rozlámaly.
I vyskoči Vlaslav protiv Čtsmíru,
i vyrazi Čtsmír proti Vlaslavu
v lútú sěč; ranú, opět ranú
srazi Vlaslav dolóv.
Vlaslav strašno po zemi se kotí,
i v bok i v zad, vstáti nemožeše;
Mořena jej sypáše v noc črnú.
Kypieše krev ze silna Vlaslava,

na zeleně trávě v syrú zemiu teče;
aj, a vyjde duša z řvúcej huby,
vyletě na drvo a po drvech
sěmo tamo, doniž mrtev nezžen.

Ulekú sě u Vlaslava súcí,
upěchu sě vzhóru na stráž otsud
skryto před Čtsmírovým videm,
před Čtsmírem Vlaslavobojcem.

Zevzni vícestvie k Neklanu radostnu uchu,
i zrači sě koříšť Neklanovu radostnu oku.

Báseň tato epická sahá obsahem svým též do doby pohanské. Děj, který se v ní opěvává, padá do první polovice IX. století a ješť následující:

Vlaslav (Vlastislav), vrstevník Neklana, sedmého to knížete po Přemyslu oráči, v držení měl knížetství Lucké (Žatecko), odkudž časté vpády činíval do knížetství Pražského. Chtěje se pak krajin Neklanových zcela zmocniti, získal sobě některé vojevody, kteří až dosud knížete Pražského byli poslušni, zejména Kruvoje, který, jak Ruk. Král. praví, Neklanovi dříve byl víru slíbil. Spojen s tímto hubil Vlaslav ohněm i mečem krajiny Neklanovy. Neklan vyslal proti němu vůdce svého Čestmíra (Čstmíra), který nejdříve hradu Kruvojova dobyv, Kruvoje samého zabil a zajatého od něho vévodu Vojmíra s krásnou jeho dcerou vysvobodil. Poté táhl Čestmír, provázen jsa Vojmírem, proti Vlaslavovi samému, jehožto pětkrát větší vojsko zdařeným úskokem válečným přemohl. Vlastislav v boji tom rukou Čestmírovou zahynul.

Bitva tato mezi Lučany a Pražany stala se dle vypravování letopisce Kosmy (1045—1125) na poli Turském severozápadně od Prahy, a doplniti dlužno, co báseň naše zamlčela, že i Čestmír v ní padl, a že mu Čechové zdělali mohylu vysokou, která se za času Kosmova nazývala mohylou Čestmírovou, blízko prý osady Chýnova opodál Turska. (Palacký, Dějiny I. 1, 109; Zap. Čes.-Mor. Kron. I, 101.)

Rozměr básně ješť jako v předešlém zpěvu volný.

Jelen

Běháše jelen po horách, po vlasti,
Poskakova po horách, po dolinách,
krásná parohy nosi;
krásnýma parohoma hustý les proráže,
po lesě skákáše hbitými nohami.
Ajta junošě po horách chodíva,
dolinami chodíva v lúté boje,
hrdú braň na sobě nosíva,
braňá mocnú rozráže vrahóm shluky.
Nenie juž junošě v horách!
Podskoči naň zdě Istivo lutý vrah,
zaměši zraky zlobú zapolena,
udeři těžkým mlatem u prsi,
zevzněchu mutno žalostiví lesi;
vyrazi z junošě dušu, dušicu!
Sie vyletě pěkným táhlým hrdlem,
z hrdla krásnýma rtoma.
Aj, tu leže!
Teplá krev za dušicú teče, za otletlú,
syrá země vřelú krev pije:
i by v každej děvě po žalniem srdečce.
Leže junošě v chladnej zemi,
na junoší roste dúbec, dub,
rozkládá se v suky šíř i šíř.
Cházievá jelen s krásnýma rohoma,
skáče na nožiciech rúčiech,
vzhóru v listie piená táhlé hrdlo.
Sletujú se tlupy bystrých krahujcev,
ze vsia lesa sěmo na sien dub,
pokrakujú na dubě vsici:
„Pade junošě zlobú vraha.”
Junošě plakáchu vsie děvy.

Lyricko-epická báseň tato volného rozměru pochází teč z doby pohanské. Opěvává se v ní smrt jinocha, od vraha zabitého, jehož všechny děvy oplakávají. Zda-li to děj skutečně historický čili jen od básníka vymyšlený, rozhodnouti nelze.

Zbyhoň

Poletova holub se dřeva na dřevo,
žalostivo vrka hoře vsiemu lesu.

„Aj, ty lese širý! v tobě jáz létávách
s holubicú drahú, s milú, přesmilitkú.

Ach a zlobný Zbyhoň chváti holubicu,
i otnese u hrad, ach a u hrad tvrdý!”

Aj obcháže junose kol tvrda hrada,
žalostivo vzdycha po svej drahěj milej.

Ot hrada na skálu, na skále si sěde,
žalostivo sedie, s němým lesem mlčie.

I přiletě holub, žalostivo vrka.

Podviže junose hlavu k němu, vece:

„Ty holúbče mutný! tobě mutno samu.

Tobě li krahujec uchváti tvú družiu?

Ty Zbyhoni tamo na tom tvrdě hradě,

ty uchváti moju drahú, předrahúčkú

a otnese, ach, u hrad, u hrad u tvrdý!

Holúbče, ty by si byl válel s krahujem,

kdyby tobě bylo srdice udatno;

ty bysi byl vydřel krahujcu svú drahú,

kdyby tobě byla dravá ostrá drápy;

ty bysi byl zabil krahujce zlobného,

kdyby ti byl tvrdý, masožravý nosec.”

„Vzhoru, mútný junose, ženi na Zbyhoň!

Tobě srdce přěudatno proti vrahu,

tobě protiv jemu braně silná, ostrá,

tobě jemu v hlavu těžek železný mlat!”

Rúče junose dolóv, v dole temným lesem,

i vze na sě svoju braň i na rámě mlat svůj,

spěje lesem temným ku hradu ku tvrdu.

Bě u hrada tvrda. Nocú vezdě temno.

Tluče silnú pěšťú.

„„Kto to?”” s hrada slova.

„Já sem lovec bludný.”

Otvořie sě vrata.

Tluket silnú pěšťú: otvořie sě vteré.

„Kdě vladyka Zbyhoň?”

„„Za velikú sieniú.““

Tamo Zbyhoň vilný, tamo plaka děva.

„Aj otvoři lovcu!“

Neotvoři Zbyhoň.

I rozrazi mlatem dřvi silný junoš,

i rozrazi mlatem Zbyhoněvi hlavu.

Hradem vezdě běha, i vsie v hradě pobi.

U svej krásnéj děvy do úsvěta leže.

Přijde rané slunce vrcholy dřev k hradu;

přijde nová radost v junošino srdce,

že svú krásnú děvu chova v silnú pažú.

„Čie ta holubice?“

„„Zbyhoň ju uchváti.

Jako mě zdě vieza, tak ju v tvrdě hradě.““

„V lesy s tvrda hrada!“

I letieše v lesy,

i letieše sěmo, i letieše tamo,

se dřeva na dřvo se svojím holúbcom,

s holúbcom spáváše na jednej větvi.

Vzradova sě děva, se svojím junošú

chodi sěmo tamo, vezdě kamo zechtě,

smilitkem spáváše na jednom ložici.

Lyricko-epická báseň tato psána jest veršem dvanáctislabičným. Líčí se v ní žalost jinocha, kterému Zbyhoň, vladyka loupeživý, milenku unesl, načež on do hradu Zbyhoňova se dostav, Zbyhoně zabil a děvu svou vysvobodil. Něžně a vtipně jest osud onoho jinocha a milenky jeho k stejnému osudu holubičky, již krahujec uchvátil, připodobněn. Je-li děj v ní obsažený historický čili nic, neví se, avšak z krahujců, pohanským Čechům posvátných, kteří se v ní jako v předešlé básni připomínají, souditi lze, že vznikla dříve doby křesťanské.

Oldřich i Boleslav

- - - - sě v črn les

tamo, kam(o) sě vladky sněchu,

sedm sich vladyk s udatnými sbory.

Výhoň Dub tamo s niem snahú chváta

se vsiú chasú svojú temnem nočniem.

Sie chasa mu bieše na sto chlapóv,

vsěch sto jmieše v nožnách břietné meče,

k mečém vsěch sto jmieše mocná paže,

k Výhoňu v útrobách statnú vieru.

Dostúpichu mýta středem lesa,

podachu si kolem pravě rucě,

tichými slovesy hovořili.

Noc sě převalíše přes pól noci,

pokročíše k jutru šedošeru.

Ajta! vece Výhoň knězu Oldře:

„Hoj, poslyš ty veleslavný kněže!

Bóh ti bujarost da u vsie údy,

Bóh ti da věhlasy v bujnú hlavu;

ty ny vedi proti zlým Polanóm!

Po tvém slově pójdem v pravo, v levo,

bud' v před, bud' v zad, u vsie pótky luté;

vzhoru, vzmužte chrabrost bujných srdec!"

Ajta! kněz vžě prapor v mocnú ruku:

„Za mnú, za mnú chrabro na Polany,

na Polany, vrahy našich zemí!"

Hrnúše sě za niem osm vladyk,

s vladkami třie sta pól sta vojnóv,

vojnóv přeudatných, tamo kde bě

mnostvie Polan rozvaleno ve sně.

Na vrsě, kde stáchu po kraj lesa:

aj, vsia Praha mlčie v jutřniem spání,

Vltava sě kúřie v raniej pářě,

za Prahú sě promodrujú vrsi,

za vrchy vzchod šedý projasňuje.

S hory dolóv. Ticho vsie tichúnko;

v tichej Praze chytro pokrychu sě,

oružie vsie krzny zahalichu.

Ide pastucha po šerém jutřě,
hlása bránu otvoriť vzhoru.
Slyše stráže volanie pastušino,
otvoři mu bránu přes Vltavu.
Vznide pastýř na most, hlasno trúbi;
vzkoči kněz na most, sedm vladyk za niem;
prokní cvála se všem se svým ludem.
Udeřichu rány bubny hromné,
vyrazichu zvuky trúby hlučné,
chorúhvi tu sbory na most vrazia,
ves most otřásá se pod jich davem.
Strach udeři u vsie u Polany.
Aj, Polené oružie chvátajú,
aj, vladky sečné rány sěkú.
Polené tu skáčú sěmo tamo,
davem trčíú ku bráně přiekopy,
dále, dále před udatnú sěčú.
Aj, vícestvie jesti bohem dáno.
Vstane jedno slunce po vsiem nebi,
vstane Jarmír nad vsiú zemiú opět.
Roznosi se radost po vsiej Praze,
roznosi se radost kolkol Prahy,
rozlétnu se radost po vsiej zemi,
po vsiej zemi od radostnej Prahy.

Epické básně teto zůstala nám jen poslední třetina, již zachovalé listy Ruk. Král. počínají. Událost, k níž báseň tato se vztahuje, jest následující:

Boleslav II. Pobožný († r. 999) zůstavil tři syny: Boleslava, Jaromíra a Oldřicha. Na trůn dosedl po něm Boleslav III. Ryšavý, podlý nekázanec, před nímž bratří jeho Jaromír a Oldřich museli prchnouti. I utekli k vévodovi Bavorskému, k potomnímu císaři Jindřichu II. S nesmírnou rychlostí klesala říše česká pod nehodným knížetem tímto, a stalo se tudyž, že vévoda polský, Boleslav Chrabrý, muž ducha podnikavého, do zemí českých vtrhl, a dobyt Krakova, netoliko nynější Halič, ale i Moravu a celé Slovensko v Uhrách do rukou svých dostal. I čekaltě jen příležitosti, jak by se Čech samých mohl zmocniti. Čechové, nemohouce ukrutné vlády Boleslava III. snésti, povolali na trůn Vladivoje, bratra Boleslava Chrabrého. Boleslav III. utekl do východních Frank k markraběti Jindřichovi čili Hezilovi, který ho dal zatknouti a do vězení zavésti. Avšak Vladivoj panoval jen několik měsíců. Umřel na počátku r. 1003. Po jeho smrti povolán na trůn Jaromír, kterýžto, vrátiv se s bratrem svým Oldřichem z Němce, přijat jest od lidu se všeobecným plesáním. Mezitím ale pustil markrabě Jindřich Boleslava III. z vězení. Tento utekl se k nejmocnějšímu nepříteli svému, Boleslavovi Chrabrému, který jej mocí válečnou zase uvedl do Prahy. Jaromír musel po druhé vlast opustiti a ucházeti se o pohostinství u Jindřicha II. Avšak sotva že Boleslav III. vlády se zmocnil, počal znova páchati ukrutenství, tak že Čechové opět se vzbouřili a samého Boleslava Chrabrého povolali, kterýžto Boleslava III. oslepil a do vězení poslal, kdež později zemřel; sám pak přišed do Prahy, uvázal se v české knížetství. Brzo však upadli Polané pro násilí, kterého se dopouštěli, v nenávisť Čechů tak, že tito čekali příhodné doby, jak by se jich mohli sprostiti. Když tedy císař německý, Jindřich II., protože Boleslav Chrabrý Čechy od něho v léno přijmouti nechtěl, proti němu do Čech vtrhl, a Jaromír a Oldřich jej provázeli, národ celý k nim se klonil. Praha mužnému Oldřichovi otevřena, Polané vyhnáni a Jaromír dosazen podruhé na stolec knížecí. To stalo se na počátku měsíce září r. 1004. (Palacký, Dějiny I. 1, 282.; Zap, Česk.-Mor.

Kron. I. 271.) Tuto tedy porážku Boleslava Chrabrého a vypuzení Poláků z Prahy slaví naše báseň, kterážto zajisté ne dlouho po události samé složena jest.

Verš jest desítlabičný.

Beneš Hermnanóv

Aj ty slunce, aj, slunéčko!
ty li si žalostivo?
Čemu ty svietíš na ny,
na biedné ludi?
Kďe jest kněz, kďe lud náš branný?
K Otě daleko zajel!
kto ny vrahóm vytrže,
sirá vlastice!
Dlúhým tahem Němci tahú,
a sú Němci Sasíci,
ot Zhořelských dřevných hor
v naše krajiny.
Dajte, nebožátka, dajte
stříebro, zlato, zbožice;
paky vám vyžehajú
dvory, chyžice!
A vsěcko nám vyžehachu,
stříebro, zlato pobrachu,
hovědce otehnachu;
ďále k Troskám jdú.
Netužte, kmetie! netužte,
juž vám travička vstává,
tako dlúho stúpaná
cuziem kopytem.
Víte věnce z polských květóv
svému vyprostiteliu!
Osenie sě zelená,
proměnie sě vsě.
Ruče sě (vsie) proměníše.
Ajta! Beneš Hermanóv
tajno lud v hromadu zve
protiv Sasíkóm.
Shlučechu sě kmetští lidé
v lesě pod Hrubú Skalú,
vsiak za oružie jme cep
protivo vrahóm.
Beneš, Beneš v předu jede,

za niem ves lud drážlivý.

„Pomstu, pomstu!“ – volá – „vsěm
Sasóm pleniúcím!“

Ajta! hněvi uchvátichu
krutostí obě straně,
vzbúřichu sě v útrokách
rozezlených muž.

Rozohnichu zraky jejú
protiv sobě strašivo:
vstanú kyji nad kyje,
kopie nad kopie.

Srazistě tu obě straně,
jakž by les v les sě valil;
jak blesk hroma po nebi,
tako blesk mečev.

Vzezvuče skřek hrózonosný,
poplaši ves zvěř leský,
vsie nebeská letadla
až po třetí vrch.

Rozléha sě po úvalěch
ot skalnatých (ote) hor
tu ráz kyjev, tu mečev
jak kot vetchých dřev.

Tako stásta obě straně
protiv sobě bez hnutia
na zasazenú patú,
na pevnú lýtkú.

Obráti sě Beneš vzhoru,
kynu mečem na pravo:
tamo se síla hrnu;
kynu na levo.

I vlevo bůři sě síla.
Ot zad na skalnatý lom,
i z loma vsě kamenie
na Němce vrhú.

Ide pótka s chluma v rovňu;
i by Němcem upěti,
i by Němcem prnúti,
i pobitie jim!

Epický zpěv tento spočívá na události následující: Když byl král Přemysl Otakar I. zajel do říše, aby tam pomáhal Otovi IV. Bavorskému proti odpůrci jeho Filipovi Staufovci, vtrhli Němci Sasíci přes Zhořelské hory v české krajiny, pleníce je ohněm a mečem, až od Beneše syna Heřmanova v lese pod Hrubou Skalou na hlavu poraženi jsou r. 1203. Byliť oni Sasíci houfy Dětřicha markraběte Míšenského, který za to, že Otakar jeho sestru Adlétu zapudil, vpádem tímto na něm pomstíti se chtěl. Beneš, syn Heřmana Markvartice z Ralska, byl županem krajiny na hořejší Jizeře, kde od pradávna rod Markvarticův velikými statky vládl. (Palacký, Dějiny I. 2, 115.; Zap, Čes.-Mor. Kron. I. 726.)

Báseň, kterážto nedlouho po události opěvané vznikla, liší se formou svou od ostatních básní Ruk. Král. Sestává totiž ze strof o čtyřech verších, z nichžto první má 8, druhý a třetí 7 a čtvrtý 5 slabik.

Ludiše i Lubor

Znamenajte, staří, mladí
o pótkách i o sedání.
Bieše druhdy kněz Zálabský,
kněz slavný, bohatý, dobrý;
ten imieše dceř jedinu,
sobě i všem milú vele.
Ta dci na div slíčna bieše:
těla urostlého krásně;
líce jmieše ovsěm bielé,
na lícech ruměnci ktviechu
oči jako nebe jasné,
i po jejej bielej šíji
vlasi zlatostvúci vějú
u prstěncěch skadeřeni.
Aj druhdy kněz káže poslu,
by se páni vsici sněli
na hrad na hody veliké.
I kdaž bě deň ustavený,
sněchu se sem vsici páni
z dalných zemí, z dalných vlastí
na hrad knězu na sie hody.
Vezni hlahol trub i kotlów.
Páni ku knězu se hrnú,
poklonichu se tu knězu
i knieni i lepej dceři;
za předlúhé stoly sedú,
prokní rozenie-dle svého.
Nosichu jedenie divá,
i nosichu pitie medná;
i by hodovanie hlučné,
i by hodovanie slavné.
Rostúpi se síla v údech,
rostúpi se bodroť v myslech.
V ta doby kněz vece pánóm:
„Mužie! nebudi vás tajno,
s kakých příčin ste se sněli.
Statní mužie, jáz chcu zviesti,

kací z vás mi najplněji.
V míře válku мудро ždát;
vezdy nám susedé Němci."
Die kněz. Přetrže se ticho;
ot stolov tu vztachu páni,
poklonichu se tu knězu
i knieni i lepej dceři.
Kotly, truby slyšeti znova.
Vsie se ku sedaniu strojí
tu před hradem v širé lúčě.
Vz výši na pavlači krásné
sedieše kněz starostami
sedie knieni s zemankami
i Ludiše s děvicemi.
I káže kněz zemanóm svým:
„Kto chtie prvi na sedanie,
ty jáz kněz sám ustanoviu."
I káže kněz na Střebora,
Střebor Ludislava zývá.
Vsedasta oba na koně,
vzesta dřevce ostrú hrotú,
prudko protiv sobě hnasta,
dlúho spolu zápasista,
ež dřevce oba zlámasta;
i tak uondána běsta,
oba z dráhy vystúpista.
Zevzníe hlahol trúb i kotlów.
I káže kněz zemanóm svým:
kto chtie vteři na sedanie,
aby knieni stanovila.
Knieni na Srpoše káže,
Srpoš Spytibora zývá.
Vsedasta oba na koně
vzesta dřevce ostrú hrotú.
I hna Srpoš v Spytibora,
vysadi jej z tvrda sedla.
Sám se s koně ruče vrže.
Oba dobysta tu mečí,
ráz po rázě v črná ščíty,

jiskry vzprchú z črnú ščitú.
Spytibor Srpoše sěče,
Srpoš v chladnú zemiú pade.
I oba sta unavena,
oba z dráhy vystúpista.
Zevzně hlahol trúb i kotlów.
I káže kněz zemanóm svým
„Kto chtie třetí na sědanie,
by Ludiše stanovila.”
Kněžna na Lubora káže,
Lubor Bolemíra zývá.
Vsedasta oba na koně,
vzesta dřevce ostrú hrotú,
ruče v ohradu sě hnasta,
protiv sobě zamieřista,
srazista sě oščepoma:
Bolemír sě s koně koti,
ščit mu daleko zaletě;
otnesú jej chlapi z dráhy.
Zezvně hlahol trúb i kotlów.
Lubor na Ruboše zývá:
Ruboš ruče na kón vzkočí,
prudko na Lubora žene;
Lubor kopie mečem přětě,
křepce v helm mu vrazi ránu;
Ruboš vazem s koně spade;
otnesú jej chlapi z dráhy.
Vzezní hlahol trúb i kotlów.
Lubor na zemany zývá:
„Kto sě chtějú se mnú bíti,
těm v ohradu sěmo jeti!”
I by hovor mezi pány,
Lubor na ohradě ždáše.
Vytče Sdieslav dlúhé dřevce,
i na dřevci tuří hlava;
vzskoči na oř jarobujný,
hrdivými slovy vece:
„Praděd (mój) zbi diva tura,
otčík zahna Němcev sbory;

zkusí Lubor chrabrost' moju."
I tu protiv sobě hnasta,
hlavama v sebe vrazista,
aj, oba s koňú spadesta;
rúče zdě meče dobysta,
opěšalá zápasista,
křěpce mečema máchasta,
kol sě rozléháchu rázi.
Lubor sě k němu přiboči,
mečem kruto v helm mu sěče,
helm sě rozkoči v dva kusy;
mečem v meč udeři ranú,
i meč vzletě za ohradu:
Zdeslav sě na zemiú vrže.
Zevzní hlahol trub i kotlów.
Oklúči Lubora panstvo,
i vede jej přede kněze
před knieni i před Ludišu.
Ludiše mu věnec stavi,
věnec z dubového listie.
Zevzně hlahol trúb i kotlów.

Báseň tato, psaná veršem osmislabičným, složena jest, jak pravdě se podobá, za doby krále Otakara II. (1253—1278), za něhož turnaje (klánie), zvláštní to, z ciziny uvedený, nový druh starodávného sedání (souboje na koni), ve zvláštní oblibu přišly. Proti cizím turnajům s mnohých stran nemálo horleno; vytykáno jim, že ta cizota svou nádherou šlechtu na mizinu přivádí, a že jsou pouhou hračkou. Může se tudyž právem za to míti, že pěvec národního smýšlení v době, kde turnaje v modě byly, staré a domácí sedání vylíčiti chtěl, které pravé bojovníky vychovává. Historického základu báseň tato nemá; osoby, jež v sedání účastenství mají, jsou od básníka vymyšleny.

Jaroslav

Zvěstuju vám pověst veleslavnú
o velikých pótkách, lútých bojech;
nastojte i ves svůj um sbierajte,
nastojte, i nadivno vám sluchu!
Ve vlasti, kdě Olomúc vévodí,
jesti tamo hora nevysoká,
nevysoká, Hostajnov jej imě:
máti Božia divy tamo tvoří.
Dlúho vlasti naše v mířě biechu,
dlúho obih mezi ludem ktvieše;
ne ot vzhoda v zemiech búria vstáše,
vstáše dceře-dle taterska cháma
juž křestěňští ludé pro kamenie,
pro perly i pro zlato zabili.
Lepá Kublajevna jako luna
uslyše, že vlasti na záchodě,
v siech že vlastech luda mnoho žive;
otpravi sě poznat nrašov cuziech.
Na nohy tu skoči junóv desěť
i dvě děvě ku průvodu jeje;
nahrnu chu, čeho třeba bieše,
i vsedachu vsi na ručie koně,
i brachu sě, kamo slunce spěje.
Jako zora po jutru sě sieje,
kehdy nad mrkavy šumy vznide:
tako sě dci Kublajeva cháma
rozenú i strojnú krású sieše.
Obvlečena bě vsia v zlatohlavě,
hrdlo, ňadra rozhalena jmieše,
věnčena kameniem i perlami.
Diviechu sě Němci krásě také,
záviděchu bohatstvo jej velím,
střěžechu jej púti jeje dráhu,
vypadnu chu na niu mezi dřevy,
zabichu ju, i pobrachu sbožie.
Když sie slyše Kublaj, chám taterský,
če sě sta se dcerú jeho drahú,

sebra voje se vsch vlastí valných,
těže s voji, kamo slunce spēje.
Slyšechu to králi na záchodě,
ež chám spēje na ludné jich vlasti,
srotichu sě druhý ke druhému,
i sebrachu prevelikú vojsku
i tažechu polem protiv jemu.
Na rovni(sě) valnej položichu,
položichu i cháma zdě ždáchu.
Kublaj káže všem svým čarodějem,
hadačem, hvězdářem, kúzelníkóm,
aby zvěstovali uhodnúce,
kteraký by konec boj jměl vzieti.
Sebrachu sě naliť čaroději,
hadači, hvězdáři, kúzelníci,
na dvě straně kolo rozstúpichu
i na dlí trest črnú položichu
i ju na dvě pólě rozcepichu:
prvej pólě „Kublaj“ imě vzděchu,
vterej pólě „králi“ imě vzděchu,
vetchými slovesy nad sím vzpěchu.
Počechu trsti spolu vojevati,
i trest Kublajeva svíceziše.
Vzradova sě mnoštvie všeho luda,
prokní teče ruče koněm svojím
i do řad sě voje postavichu.
Křestěné ni světi neiměchu
i hnachu bez uma v řady pohan,
s takú pýchú, jakú sílu jměchu.
Tu sě prvý boj v hromadu srazi:
střěly dščichu jako přieval s mrakóv,
oščepóv lom jako rachot hroma,
blskēt mečev jako oheň bůřě.
Obě straně jarobujnú silú
druha družě postúpati bráni.
Pohany juž mnoštvie křěšťan hnáše,
i juž by jim byli odoleli,
by nepřišli čaroději v nově,
přinesúce ty trsti rozčepené.

Tateré sě vele zapolechu,
na křesťany lúto vyrazichu:
tako krupo je po sobě hnachu,
že je jak zvěř plachý rozprnuchu.
Tu ščit leže, tu helmice drahá,
tu kón vleče v střemnech vojevodu,
tu sien ješutno v Tatary teče,
ande milosrdie pro Bóh prosi.
Tako Tateré sě roznojichu:
vz křesťany daň četnú položichu,
dvě králevstvě sobě podmanichu:
starý Kyjev i Novýhrad prostran.
V skořě roznosi sě hořě v zemiech,
po všech vlastech lud sbierati stanú;
postavichu čtyřie valné voje,
obnovichu vrastvie s Tataříny.
Tateré sě hnuchu v pravú stranu.
Jak mrak černý, kehdy ledem hrozí
posúti úrody tučných polí,
tako by roj slyšán ot daleka.
Naliť Uhřie v setniny sě shlukú,
naliť oruženi s nimi střětnú;
a v ješut by chrabrostť, udatenstvie,
v ješut vsie jich drzostné vspieranie:
Srazúce Tataré středem v řady,
rozprnuchu vsie jich voje četné,
poplenichu vsie, če v zemi bieše.
Ostúpi naděja vsě křesťany,
i by hořě hořa vsieho věčšie;
vzmodlichu sě Bohu žalostlivo,
by je spásal sich Tatar zlostivých:
„Vstaň, o Hospodine! v hněvě svojem,
sprostť ny vrahóv, sprostť ny stíhajúciech,
potlačiti chtějú dušu našu,
oklučúce ny vňuž vlci ovce!”
Prvý boj nám stracen, stracen vterý.
Tateré sě v Polsce rozložichu,
blíže blíž poplenichu vsie vlasti,
dodrachu sě luto k Olomúcu.

Bieda vstane tužšia po krajinách,
nič neby prosto pře pohany.
Váleno deň, váleno deň vterý,
vícestvie sě nikamo nekloní.
Ajta rozmnožie sě Tatar mnostvie,
jak sě množie večerní tma v jeseň,
i u povodňu sich Tatar lútých
kolébáše se voj křesťan středem,
úsilno sě drúce k siemu chlumu,
na němž máti božia divy tvoří.
„Vzhoru, bratri, vzhoru“, vola Vněslav,
udeři svým mečem na ščit stříbrn,
i chorúhvú výš nad hlavú toči.
Vsie sě vzmuži, vsie v Tatary vnoči;
srazichu sě v jednu sílu silnu,
vyrazichu jako oheň z země
tamo k chlumu iz Tatar přemnostvie.
Zpátečnými kroky chlummem vzhoru,
na podchlumí v šíř sě rostúpichu,
k spodu súžichu sě v ostrú hranu,
v pravo, v levo pokrychu sě sčítý,
vz ramena vložichu bystrá kopie,
druzí prvým, tako druhým třetí.
Mraky střel tu s hory na Tatary!
V tom temná noc posula vsiu zemiú,
rozvali sě k zemi i k oblakóm
i zapřieti zraky zapolena
i křesťan i Tatar protiv sobě.
V husté tmě křesťené náspy vrhú,
náspy zakopané kolkol vrcha.
Když na vzhodě jutro počínáše,
pozdvíže sě vesken tábor vrahóv.
Tábor sien bě strašný; kolkol chluma,
až do nedozíráma daleka,
na ručiech tu koniech vňuž hemžechu
nosúce na kopiech napíchané
hlavy křesťan vzvýš k chámovu stanu.
Shluče sě tu mnostvie v jednu sílu,
zamieřichu vsici v jednu stranu

i mknuchu sě prudko vz chlumek vzhoru
i vzúpichu skřěkem vsěstrašivo,
ež sě hory doly rozléhaly.
Křestěné na náspech všudy stáchu,
máti Božia dodáše jim chrabrostě,
napínáchu ruče tuhy luky
i mácháchu silno ostré meče.
I by Tatarovóm ustúpati.
I vzjetři sě národ Tatar lútých,
zamiesi sě chám jich krutým hněvem,
v třie prúdy sě rozstúpi ves tabor,
i hnachu třmi prúdy lúto vz chlumek.
Křestěné skácechu dřěves dvadseť,
vsěch dvadesěť, če jich tamo stáše,
přivalichu klády po kraj násep.
Juž juž Tateré sě v náspy hnachu,
skřěkem řvúce až do oblak strašno,
juž sě jechu náspy rozkotati.
I svalichu s násep klády mocné,
sie smačkachu Tatary jak črvy,
sdrtichu je ješče vz dál na rovni.
I by bojeváno dlúho kruto,
až noc temná konec bojem zdieše.
Pro Bóh! aj nastojte slavný Vneslav,
slavný Vneslav srazem s násep šípem!
Krutý žel tu teskné srdce rváše,
trapná žízň útrobu kruto smáhše,
sprahlým hrdlem lzali rosnú trávú.
Večer tich tu projde na noc chladnú,
noc sě proměníše v jutro šero,
i v táboře Tatar klidno bieše.
Deň sě rozhořieva na poledne,
křestené padáchu trapnú žízňú,
vypražená ústa otvierachu,
pěvše chrapavě k mateři božiej.
k niej svá umdlá zraky obracechu,
žalostivo rukama lomichu,
ot země do oblak teskno zřechu.
„Nevzmožno nám déle žízňú tráti,

nevzmožno (nám) pro žízň vojevati;
komu zdravie, komu drah živótek,
tomu v Taterech milosti ždáti."
Tako řechu jedni, tako druzí:
„Trapněje shynúti žízňú meča;
v porobě nám bude vody dosti!"
„Za mnú, kto tak smýšle!", vece Vestoň,
„za mnú, za mnú, koho vy žízň trápí!"
Tu Vratislav jak tur jarý skoči,
Vestoňa za silně paži chvátí,
die: „Prorado, skvrno křestan věčná!
v záhubu chceš vrci dobré ludi?
Ot Boha nám milost ždáti chvalno,
ne v porobě ot sveřepých Tatar.
Nerodte, bratřie, spěti v pahubu!
Přetrpěchom najlutěje vedro,
Bóh ny sílil v rozháralé póldne,
Bóh nám sešle pomoc ufajúcím.
Zastydte se, mužie, takých řečí,
ač se hrdinami zváti chcete.
Pohynem li žízňú na siem chlumcě,
smrt se bude Bohem zaměřena;
vzdámy li (se) mečem našich vrahóv,
sami vražbu nad sebu spáchámy.
Mrzkost jest poroba Hospodinu,
hřiech v porobu samochtiec dáti šíju.
Za mnú pojďte, mužie, kto tak smýšle,
za mnú před stolec mateře božiej!"
Ide za niem mnostvie k kapli světěj:
„Vstaň, o Hospodine, v hněvě svojem,
i povyš ny v krajinách nad vrahy,
vyslyš hlasy k tobě volajúcie!
Oklúčení smy lútými vrahy.
Vyprošť ny z osidl krutých Tatar
i daj svlaženie útrobám našim;
hlasonosnú oběť Tobě vzdámy!
Potři v zemiech našich nepřátely,
shlad' je u věk a věky věkoma!"
Aj hle, na vznojeném nebi mráček!

vzdujú větrí, zahuče hrom strašný,
chmúráše se tuča po všem nebi,
blsky rázráz bijú v stany Tatar:
hojný převal pramen chlumský zživi.
Minu búrja. -- Voje v řady hrnú;
ze všech vlastí, ze všech krajin země
k Olomúcu chorúhvi jich vějú,
těžcí meči po bocích jim visa,
plní túli na plecech jim řehcú,
jasní helmi jim na bujných hlavách,
i pod nimi rúčí koni skáćú.
Vzezvučali hlasi rohóv lesních,
udeřili zvuky bubnóv břeskných.
Naliť srážajevě straně obě:
podvíhaje se mhla ote pracha,
i by pótka krutá posledněje.
Vznide chřest i drnket ostrých mečev,
vznide siket kalených střel strašný
lom oščepóv, ratchet kopí bystrých.
I by klánje, i by porubánje,
i by lkánje, i by radovánje!
Krev se vale jak bystríny dščevy,
mrch tu ležeše jak v lese dřievie.
Siemu hlava na dvě rozčepena,
siemu srubeně stě ruce obě,
sien se kotie s oře přě druhého
i sien zeřivý své vrahy mlátí
jak po skalách lutá búřa dřeva;
siemu v srdce po jilce meč vtasí,
i siemu Tatařín ucho střeže.
Uh! by ryk, sténánje žalostivo!
křestěné počechu utiekati,
Tateré je lutým davem hnáti.
Ajta Jaroslav jak orel letě!
tvrdú ocel na mohúcech prsech,
pod ocelí chrabrostě, udatenstvie,
pod helmiciú velebyster věhlas;
jarota mu z žhavú zrakú pláše,
rozkacen hna jako lev drážlivý,

když mu teplú krev se udá zřieti,
kehdy nastřelen za lovcem žene;
tako zlutí se, vz Tatary trčí.
Česie za niem jako krupobitie.
Vrazi kruto na Kublajevica,
i by pótka ovsěm velelutá.
Srazista se oba oščepoma,
zlomista je oba velím praskem.
Jaroslav, ves ve krvi s ořem zbrocen,
mečem Kublajevica zachváti,
ot ramene šúrem kyčlu protče,
tako ž' spade bezduch mezi mrchy.
Zarachoce nad niem túlec s lukem.
Uleče se ves lud Tatar lutých
otmetáše dřevce siehodlúhé,
palováše tu, kto téci móže
tamo otkad slunce jasno vstává.
I by prosta Haná Tatar vrahóv.

Historický zpěv tento líčí, kterak divocí Tatarové do klidných zemí západních vtrhli, přes sesutiny říše Ruské do Uher, do Polska a do Moravy se dostali, až konečně na Hostýně a u Olomouce pomocí vojska českého, Jaroslavem ze Šternberka vedeného, poraženi byli r. 1241. (Palacký, Dějiny I. 2, 176.; Zap, Čes.-Mor. Kron. I. 794.)

Báseň, psaná veršem desítlabičným, složena jest teprv několik let po události samé.

Róže

Ach, ty róže, krásná róže!

čemu si raně rozkvetla?

rozkvetavši pomrzla?

pomrzavši usvědla?

usvědevši opadla?

Večer seděch, dlúho seděch,

do kuropění seděch,

nič doždati nemóžech,

vsie dříezhy, lúčky sežžech.

Usnuch. Snieše mi se ve sně,

jako by mně nebožčě,

na pravej rucě s prsta

svlekl se zlatý prstének,

smekl se drahý kamének.

Kamének nenadjidech,

zmilitka se nedoždech.

Báseň tato jakož i všechny, které následují, jsou básně lyrické. Jsouť to vesměs písně prostonárodní, vynikající jemným, hlubokým citem, libou prostotou a pěknými obrazy. Složeny jsou v dobách nestejných, některé z nich nepochybně již za doby pohanské, z kterých zachovaly se ústním podáním.

V písni této pronáší se něžným způsobem touha milenky po milém. Verš jest sedmi- a osmislabičný.

Kytice

Věje větříček s kniežeckých lesův,

běže zmlitka ku potoku,

nabiera vody v kovaná vědra.

Po vodě k děvě kytice plyje,

kytice vonná z viol a růží.

I je sě děva kyticu loviť,

spade, ach! spade v chladnú vodicu.

Kdabych věděla, kytice krásná!

kto tebe v kyprú zemicu sáže,

tomu bych dala prstének zlatý.

Kdabych věděla, kytice krásná,

kto tebe lýkem hebůčkým sváza:

tomu bych dala jehlicu z vlasův.

Kdabych věděla, kytice krásná,

kto tě po chladnej vodici pusti:

tomu bych dala viének svůj z hlavy.

I tato báseň jeví, jako předešlá, něžné toužení milenčino po milenci. Verš jest desítlabičný.

Jahody

Jde má milá na jahody
na zelená borka,
zadrieše si ostré trnie
v bělité nožicu.
Nemůže moje zmlitka
na nožicu vstúpiti.
Ach, ty trnie, ostré trnie,
čemu si bol zdělo?
Za to budeš, ostré trnie,
z borek vymýtěno.
Poždi, milá, v pochládečce,
v zeleně borečce,
já z doběhu na palúček
po konieček bílý.
Konieček se na palúce
v hustej trávě pase;
moje milá v pochládečce
na milého ždaje.
Je se milá žalovati
po tichútku v borce:
Ach, co řekne moje máti?
Já z nešťastná roba!
Vezdy mi říkáše máti:
Chovaj se junosí!
Čemu se junosí chovati,
kdaž sú dobří ludie?
I přijedech na koníce,
jako sniežek bílém,
skočich s koně, viezech na suk
za stříbrnú uzdu.
Objech děvče, přižech k srdcu,
i celovách ústa;
i zabude krásná děva
v nožici bolný trn.
Laskachom se, milovachom,
slunce na záchodě.
Pojed', milý, rúče domov,

slunečko nám zajde."

Vskočich ruče na konieček,
jako sniežek biely,
i vzech zmlitku v náručie,
otjedech s niú domov.

V písni teto obrazí se dovádívá bujnost věku mladistvého. Rozměr je strofický. V čtyřřádkové strofě střídá se verš osmislabičný s šestislabičným.

Zezhulice

V šířém poli dúbec stojí,

na dúbci zezhulice

zakukáše, zaplakáše,

že nenie vezdy jaro.

Kak by zráló žitko v poli,

by vesdy jaro bylo?

Kak by zráló jablko v sadě,

by vezdy léto bylo.

Kak by mrzli klasi v stozě,

by vezdy jeseň byla?

Kak by děvě těžko bylo,

by vezdy sama byla!

Píseň tato dává na jevo, že nemá dívka v lásce, v jaře to života, neustále se kochati, než i o to dbáti, aby sama nezůstala. Ve strofě čtyřřádkové střídá se osmislabičný verš se sedmislabičným.

Opuštěná

Ach vy lesi, tmaví lesi,

lesi miletínští!

Čemu vy se zelenáte

v zimě, létě rovno?

Ráda bych jáz neplakala,

nemútila srdce.

A řekněte, dobří lidé,

kto by neplakal zdě?

Kdě můj otčík, otčík milý?

Zahřeben v rovečce.

Kdě moje máti, dobrá máti?

Trávka na niej roste.

Ni mi bratra, ni mi sestry,

junošu mi vzechu!

Píseň tato projevuje žalost dívky nad ztrátou rodičů a milence. Ve strofě dvouřádkové střídá se osmislabičný verš se šestislabičným.

Skřivánek

Pleje děva konopie
u panského sada;
pytá se jej skřivánek,
pro če žalostiva?
Kakbych mohla ráda býti,
malitký skřivánče?
otvedechu zmlitka
u kamenný hrádek.
Kdybych pérce iměla,
písala bych lístek;
ty malitký skřivánče,
ty by s niem tam leťal.
Nenie pérce, nenie blanky,
bych písala lístek;
pozdravuj drahého pěniem,
že zdě hořem nyju.

V písni této jeví se bolest milenčina, že jí milého odvedli na kamenný hrádek. Strofa je čtyřřádková: první a třetí řádka je sedmislabičná, druhá a čtvrtá šestislabičná.

Rukopis zelenohorský

Rukopis Zelenohorský má jméno své od zámku Zelené Hory blíže Nepomuku, kdež r. 1817 od Jos. Kováře, důchodního knížete Hier. Colloredo-Mannsfelda, nalezen jest. Sestává ze dvou stejných kusů pergamenu, které u prostřed jsou svázány čtyry listy v osmerce činí. Dle písma, které běží mezi vodorovnými čarami poněkud latinskému se podobá, pochází z osmého neb devátého století a jest tudíž nejstarší památka literatury české a vůbec slovanské.

Rukopis Zelenohorský zavírá v sobě dva zlomky básní, které známy jsou pod jménem Sněmu a Libušina soudu. Jsou psány veršem desítlabičným.

Sněm

- - - -

vsiak ot svej čelědi vojevodí:
mužie pašú, ženy ruby stroja,
i umre-li glava čelědina,
děti vsie tu zbožiem v jedno vladú,
vladyku si z roda vyberúce,
ký plezně-dlě v sněmy slavny chodí,
chodí s kmetmi, s lěchy, vladykami.
Vstachu kmetě, lěsi i vladyky,
pochválíchu pravdu po zákonu.

Jest' to konec nějaké větší básně. Zůstalé z ní verše obsahují ukončení jakéhosi sněmu, který z kmetů, lechův a vladyk se skládal.

Libušin soud

„Aj, Vletavo, če mútíši vodu?
če mútíši vodu strěbropěnú?
Za tě lútá rozvlajaše búria,
sesypavši tuču šíra neba,
oplákavši glavy gor zelených,
vyplákavši zlatopieskú glinu?”
„„Kako bych jáz vody nemútila,
kegdy sě vadíta rodná bratry,
rodná bratry o dědiny otnie!
Vadíta sě kruto mezu sobú
lútý Chrudoš na Otavě krivě,
na Otavě krivě, zlatonosně,
Stiaglav chraber na Radbuzě chladně;
oba bratry, oba Klenovica,
roda stara Tetvy Popelova,
jenže pride s pleky s Čechovými
v sieže žírné vlasti přes tri řěky.””
Priletieše družná vlastovica,
priletieše ot Otavy krivy,
sěde na okénce rozložito
v Libušině otně zlatě sědlě,
sědlě otně světě Vyšegradě,
běduje i narícaje mutno.
Kdy se slyše jejú rodná sestra,
rodná sestra v Lubušině dvorě,
sprosi kněžnu utr Vyšegradě:
na popravu ustaviti pravdu,
i pognati bratry jejá oba,
i súditi ima po zákonu.
Káže kněžna vypraviti posly:
po Svatoslav ot Lubice bielé,
ideže sú dúbraviny uné,
po Lutobor s Dobroslavska chlemca,
iděže Orlicu Labe pije,
po Ratibor ot gor Krekonoší,
iděže Trut pogubi saň lutu,
po Rodovan ot Kamenna Mosta,

po Jarožir ot bred vletorěčných,
po Strěžibor ot Sázavy ladny,
po Samorod se Mžě striebronosné,
po vsie kmeti, lěchy i vladyky,
i po Chrudoš i po Stiaglav bratry
rozvaděma o dědiny otnie.
Kda sě sněchu lěsi i vladyky
v Vyšegradě (v Lubušině sědlě),
prokní stúpi rozenia-dlě svěgo:
stúpi kněžna v bielestvúci ríže,
stúpi na stól oten v slavně sněmě.
Dvě věglasně děvě (vystúpistě),
vyučeně věščbám vítězovým:
u jednej sú desky pravdodatné,
u vtorej meč krivdy kárající,
protiv ima plameň pravdozvěsten,
i pod nima svatocudná voda.
Počě kněžna s otnia zlata stola:
„Moji kmeté, lěsi i vladyky,
Se! bratroma rozrěšite pravdu,
jaže vadíta sě o dědiny,
o dědiny otnie mezu sobú.
Po zákonu věkožizných bogóv
budete im oba v jedno vlásti,
či sě rozdělíta rovní mierú.
Moji kmeté, lěsi i vladyky!
rozrěšite moje výpovědi,
budetě-li u vás po rozumu.
Nebudetě-l' u vás po rozumu,
ustavíte ima nový nález,
ký by smieril rozvaděná bratry!"
Klaněchu sě lěsi i vladyky,
i počěchu ticho govoriti
govoriti ticho mezu sobú,
i chváliti výpovědi jeje.
Vsta Lubotor s Dobroslavska chlemca,
jě sě tako slovo govoriti:
„Slavná kněžno s otna zlata stola!
výpovědi tvoje rozmyslechom,

seber glasy po národu svému."

I sebrastě glasy děvě súdně,

sbierastě je v osudie svaté,

i dastě je lěchóm provolati.

Vsta Radovan ot Kamenna Mosta,

jě sě glasy číslem přegliedati,

i věčinu provolati v národ,

v národ k rozsúzeniu na sněm sboren:

„Oba rodná bratry Klenovica

roda stará Tetvy Popelova,

jenže pride s pleky s Čechovými

v sieže žírné vlasti přes tri řěky,

směříta sě tako o dědiny:

Budeta im oba v jedno vlásti!"

Vstanu Chrudoš ot Otavy krivy,

žleč sě jemu rozli po utrobě,

trasechu sě lutostiú vsi údi;

máchnu rukú, zarve jarým turem:

„Gore ptencem, k nimže zmija vnorí!

gore mužem, imže žena vlade!

Mužu vlásti mužem zápodobno,

prevěncu dědinu dáti Pravda."

Vsta Lubuša s otnia zlata stola,

vece: „Kmetě, lěsi i vладыky,

slyšeste zdě poganěnie moje;

sudťe sami po zákonu pravdu.

U nebudu vám súditi svády.

Volte muža mezu sobú rovna,

ký by vládl vám po želězu...

Dievčie ruka na vy k vládě slaba."

Vsta Ratibor ot gor Krekonoší,

jě sě tako slovo govoriti:

„Nechvalno nám v Němcěch iskati pravdu,

U nás pravda po zákonu svatu,

juže prinesechu otci naši

v sieže (žírné vlasti přes tri řěky)."

V zlomku tomto vypisuje se rozepře dvou bratří Chrudoše a Štaglava, synů Klenových, kteří po smrti otcově o dědictví se rozvadili. Starší Chrudoš chtěl totiž dle cizího způsobu vládnouti celou pozůstalostí na ujmu mladšího Štaglava. I donesla se zpráva o tom kněžně Libuši, kterážto shromáždívši soud zemský, kázala předeň pohnati rozvaděné bratry. Rozsudek vynesen po domácím právu v ten smysl, že oba bratří společně dědictvím mají vládnouti, na čemž nepřestáváje Chrudoš, pohaněl kněžnu Libuši. Tato vzdavši se za tou příčinou soudnictví, jak

se podobá, Přemysla za manžela pojala. (Palacký, Dějiny I. 1. 105. Zap, Čes.-Mor. kron. I. str. 70.)

